

SIPOS LAJOS

Weöres Sándor pályakezdése és az irodalomfogalom változása

Az 1960-as évek legvégén az OSZK Babits Archívumából előkerültek Weöres Sándor Babits Mihályhoz írt levelei, köztük az 1928–1934 közötti levélszövegek, melyek sok szempontot kínálnak Weöres és a Nyugat harmadik nemzedékébe tartozó költők versgondolkodásának és beszédmódjának mérlegeléséhez.¹

Weörest – kivételes formabiztonságot mutató szerzőként – diáktársain és néhány tanárán kívül már 1928–1929-ben, tizenöt-tizenhat éves korában mások is ismerhették. 1928. július 15-én jelent meg *Egyszer régen* című novellája egy szombathelyi napilapban, a Hírben. Karácsony Sándor diáklapja, Az Erő ez év szeptemberében hozta az *Öregek*, a *Szelek zenéje* és a *Veríték* című versét, decemberben a *Tájkép* címűt. A Vasvármegyében jelent meg 1928 szeptemberében a *Percvonat*, 1929 márciusában a *Himfy-strófák*, utóbbi egy hónappal korábban a Magyar Ifjúságban, később a Pesti Hírlap százoldalas vasárnapi mellékletében volt olvasható.² Ez utóbbi lapban Bónyi Adorján *Mint csillog az égen* címmel lelkesült hangú cikkben köszöntötte az ifjú költőt: „Olvasom a verseket – írta –, s olyan érzés fog el, mint amikor a sivatagi homokból belemeríti magát a forró napon a friss, hűvös, tiszta, csobogó vízbe. Megborzong az agyam, a nyakam, a gerincem. Mintha pőrén állnék egy elhagyatott sivatagban, és valami csodálatos simogatna végig. Fuvalom, amely a művészet rejtelseiből fakad. [...] A versek szépek, nagyon szépek, oly zengő és hibátlan és tiszta és gyönyörű a zenéjük, mint amikor az orgonán a vox humana futamai repkednek.”³ A Pesti Hírlap és vasárnapi melléklete 1928–1929-ben több verset és egy novellát közölt a diákköltőtől, így felfigyelt rá a Napkelet szerkesztőse és Kodály Zoltán is. Kodály az *Öregek* című

versben, melyből 1933-ban kórusművet komponált, a magyar ritmus-émlékek jelenlétét, a „magyar vers” és a „magyar muzsika” közti kapcsolat meglétét értékelte.⁴

Weöres bizonyára a Pesti Hírlap felfedező cikkén és a Napkelet érdeklődésén felbuzdulva 1929 tavaszán verseiből mutatványt küldött a Nyugat szerkesztőjének, Osvát Ernőnek. Osvát azokban a hónapokban a halálba tartó lányával és az öngyilkosság gondolatával volt elfoglalva, s nem válaszolt a szombathelyi diáknak. Kora nyáron, talán pünkösdkor Weöres személyesen kereste fel verseivel Kosztolányi Dezsőt a Logodi utcában.⁵ Feltehetően ugyanekkor, talán május 19-én vagy 20-án látogatta meg Babits Mihályt is.⁶ Nem kizárt, hogy ez utóbbi látogatást Weöres Sándor édesanyja, Blaskovich Mária előre jelezte. Blaskovich Mária és Babits Mihály nővére, Babits Angyalka ugyanis fiatal koruktól jó barátnők voltak, Blaskovich Mária édesapja, Blaskovich István pedig a pécsi táblabírószágon együtt dolgozott Babits Mihály édesapjával.

Az 1928 és 1934 között írt Weöres Sándor levelekből jól rekonstruálható a „csodagyerek” költő karakteres esztétikai és poétikai szemlélete.

A családi emlékezet szerint az „ee-ee” és a „papa-mama” után a cseperedő kisgyerek, nem tiszta artikulációval ugyan, a „fű-fa-füst” szócsoportot hangoztatva. Az egymás mellé rakott szavakból, 1937-ben *Fű, fa, füst* címmel verset komponált, közvetlen környezetéből megkülönböztetve és megnevezve számára fontos dolgokat. A vers tanúsága szerint a kisgyerek körül lévő világban lassan mindennek neve lesz. Majd mindhez hozzákapcsolódik a párja: a „tej”-hez a „víz”, a „fehér”-hez a „fekete”, az „orr”-hoz a „fül”, a „huszár”-hoz a „baka”, a „fésű”-höz a „kefe”, az „elefánt”-hoz a „zsiráf” és a „teve”.⁷ A megnevezéssel megvalósuló birtokbavétel az empirikus tapasztalati világból és a feltételezhető képeskönyvek ábráiból egyformán gazdagodik.

A világ elsajátításának következő stációját a rigmusok jelentették. Hatéves kora előtt már farag magának néhányat:

1 Sipos Lajos: *Adalékok Weöres Sándor pályakezdéséhez*. Irodalomtörténet 1971/3, 663–667.

2 Lőcsei Péter: *Szombathelyi emlékpohár*. Vasi Szemle szerkesztősége, Szombathely 2007. 55–56.

3 Vö. Kenyeres Zoltán: *Tündérsíp*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1983. 9–12.

4 Kodály Zoltán: *Még nem ismertem = Weörestől, Weöresről*. Szerk. Tüskés Tibor. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1993. 30.

5 Vö. Kosztolányi Dezső: *Naplók-levelek*, s.a.r. Réz Pál, az 1933–1934-es naplókat s.a.r. Kelevéz Ágnes, Kovács Ida. Osiris Kiadó, Bp. 1998. 584.

6 Az 1929. évi pünkösdi látogatás tényét Weöres Sándor első, 1929. november 24-e után írt levele alapján lehet valószínűsíteni. Vö. Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek*, s.a.r. Bata Imre, Nemeskéri Erika. Pesti Szalon-Marfa Mediterran Könyvkiadó, Bp. 1998. I, 181. Az itt emlegetett esztergomi utazásra való utalás: Török Sophie: *Naptárai*, Argumentum Kiadó, Bp. 2010. I, 385.

7 Vö. Bata Imre: *Weöres Sándor közelében*. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1979. 11–13.

Csuma-csuma cepelin
Csuma-csuma cepelin
Csuma-csuma narancs.

Az ilyen típusú szövegekben a jelentés nélküli vagy csak a mondó számára jelentéssel bíró szó, a „csuma” kapcsolódik egy másikhoz, a Zeppelin lég-hajóhoz, melyet a három-négyéves gyerek az I. világ-háború második felében a felnőttek beszélgetéseiből hallhatott anélkül, hogy valami határozott jelentést kapcsolt volna hozzá. Az utolsó szó, a „narancs” sok-szor felkínált, konkrét ételt idézett. Az első két sor három-három szava, a harmadik kezdő formulája nyomatékosító ismétlés. A 4+3 szótagos nyitó két sor az ütemhangsúlyos ritmuselv szerint alakuló „hetes”, a harmadik, a 2+2 szótagos szavaival rövid ütemű sor, pontosan betartott középmetsszettel.

A kisgyerekkori „pepita füzetek”-ben, melyek őrzik az első szójátékokat és rigmusokat, s melyek egy része az MTA Könyv- és Kézirattárában található, bizonyára olyan szövegek is vannak, mint amilyent patrónusának, Pável Ágostonnak a lánya, Pável Judit fogalmazott nyolc éves korában:

Hová mész anyukám?
A piacra Jucikám.
Mit veszel anyukám?
Dinnyét veszek Jucikám.
Kinek veszed anyukám?
Neked veszem Jucikám.

Weöres Sándor *A vers születése* című doktori disszertációjában, ahol ezt a szöveget megőrizte, az ilyen típusú, kamaszkor előtt született verseket „pre-hisztórikus költészet”-nek nevezi, melyben „a bontakozó lélek teljes eredetiséggel mutatkozik” meg. Okfejtésében ezt a periódust követi a „kamasz-poézis”, melyet vagy „féktelen és ábrándos egyéni célok érlelik, hírvágy, naggyá válás és közéleti szereplés vágya” hajtja, vagy a „tudatos” kamasz-költők esetében „alkotó kedvtelés vezeti”.⁸

Azok a versek, melyek 1928 és 1934 között készültek, ennek az „alkotó kedvtelés”-nek a termékei. Van köztük feltehetően egy lendülettel megírt vers, mint az 1928–1929-ben közreadott szövegek sora. Van azonban olyan is, amelyen két évig dolgozott. Ilyen

például a későbbi *Száncsengő*, melyből egy hónap alatt 1929 novemberében csak ennyi készült el:

Éj – mélyből víg hang nő:
Csingingi – száncsöngő.
Száncsöngő – csingingi:
Tél csöndjét szétzengi.

Csöngő-dal fölcsobban
Lópatkó földobban –⁹

A fent jelzett korszak tizenhét leveléből pontosan követhető Weöres Sándor esztétikai elveinek és poétikai gondolkodásának alakulása. Ezek közül kettő talán külön figyelmet érdemel.

Az egyiket 1931. december 28-án küldte Csöngéről:

Kedves Mester!

Engedje meg, hogy itt-mellélve elküldjem néhány újabb írásomat. Kettő közülük saját vers, három fordítás németből (Werfel-költemények) és kettő ó-egyiptomi töredékek alapján készült; szó szerinti magyar prózai fordításból ültettem rímbe a két ókori dolgot, a szövegekhez, amennyire csak lehetett, hű maradva. Nem tudom, hogy kiérzik-e a rímek fátyla alól a Kemt-beli költők nyers monumentalitása, akik nyilvánvalólag nem ismertek esztétikát, nem ismertek külön-külön szépet és csúnyát és éppen ezért tudtak szüzi-szépet alkotni, irodalmiasság nélkül örökévaló irodalmat: ők ösztönszerűen adtak mindent úgy, ahogyan van, nem tudatos elhatározással alapítva „naturalista-iskolát”, aminek programjai, kontúrjai és irányelvei vannak. Nem tudom, nem vandalizmus-e ezeket a rímtelen, szüzi dolgokat jambusba (bár önkéntelen jambusba) és rímbe helyezni, nem olyan-e valahogyan, mintha valaki Bach preludiumaiból dzsesszeket csinálna, vagy uccai plakátnak használná föl Rafael valamelyik Madonnájának a motívumait. Jó csomó egyiptomi, kháldeus, héber, asszír írás fordítása került a kezembe és úgy éreztem, hogy soha nem múló irodalmi abszolút értéket rejtenek és bámultam, hogy ezekre az értékekre, tudtommal, a világ fület se billent.

Bocsánatot kérek, hogy Mestert az írásaimmal zavarom, de Mester annak idején annyi jóakarattal volt irántam, hogy gondoltam, talán érdekelni fogják az újabb dolgaim, ha ugyan egyáltalán számot tarthatnak az érdeklődésre [...].

[...]

⁸ Weöres Sándor: *A vers születése* [1939] =W.S.: *Egybegyűjtött írások*. Bp. 1970, I, 217–219.

⁹ Közli: Lócsei i.m. 81.

Kérem Mestert, tartsa meg számomra tovább is jóindulatát. Minden jót kívánva maradok a Mester őszinte tisztelője és ragaszkodó tanítványa:

Weöres Sándor

A másik levelet 1933. február 8-án ugyancsak Csöngéről küldi:

Kedves Mester,

itt küldöm újabb írásaimat. Egyrészt csak vázlat, de nincs kedvem jobban kidolgozni őket. Nagyrészt friss születésűek, egypár tavalyi is van köztük. [...]

Mostanában kevés verset írok, de annál több vázlatot és mindenféle törmelékot. Zenei műfajokat próbálok behozni a költészetbe, a „szvit”-et már meg is valósítottam gyakorlatilag; annyiban különbözik a ciklustól, hogy míg egyfelől minden része önálló vers, másfelől mégis mindegyik része az előtte levőnek értelmi továbbfejlesztése. A „szimfónia” elméletével is kész vagyok: az első részben fölvetek egy téma-, kép- és ritmuscsoportot és ezt még két vagy három részen keresztül variálok, mindig más és más hangulatba mártva az első szakasz anyagát. Ez igen nehéz lesz. „Preludium”-om nem párhuzamos a zenei preludiummal, úgy definiálok, hogy magasabb, elméleti, semmi esetre sem szubjektív témáról kell hogy szóljon, a hangulat háttérben legyen benne, egyes szavak és fordulatok új meg új ismétlődése és állandó ellentétek adják gondolatrítmusát, továbbá tömör tárgyilagosságával és fagyos keménységével előszóféle legyen, de azért befejezett egész is. A „fuga”, „invenció”, „szonáta” stb. poétikai párhuzamát még nem találtam meg. Azonkívül egy giccs nevű műfajt akarok csinálni, amiben a sláger-romantikát és dzsesszritmust próbálok megneemesíteni, kicsit nagyképpen uccasarat mímelni a templomtorony gombján és ily módon a sarat fölcsalogatni: mire fölér, már nem sár lesz, hanem föld. Egy ilyen giccstördékem:

*Hol a dzsessz-muri lesz,
Oda fut a dressz, meg a fez,
dominó, kimonó, meg a nyílt apacsing,
oda hol a dzsessz-zene lármáz
oda csoda-sok boka csámpáz,
oda csoda-sok boka ring.*

10 Az 1976-ban megjelent *Egybegyűjtött műfordítások* anyagának összeállításában, Bata Imre mellett, segídezhettem Weöres Sándornak. Bata Imre a könyvekben, én a periodikumokban megjelent szövegeket gyűjtöttem össze, elkészítettem továbbá a fordított költők rövid pályarajzát, melynek közlésétől a kiadó az utolsó pillá-

Másik:

*Ó, Mária!
Leggyönyörűbb ária!
Szívem lárija-fárija!
Ha anyád ittbenn rámtekint
táncoljunk bigint
odakint...*

Néhány nagyobb tervem is van, az asszír Gilgames eposz új földolgozása, meg egy regény a vidéki életből, ezeket egyelőre békében hagyom.

[...]

Jó egészséget kívánok Mesternek őszinte hálás tisztelettel

Weöres Sándor

Weöres Sándor kisgyermek- és kamaszkorát felidéző emlékekből, az 1928–1934 közötti Babitsnak írt leveleiből, majd a döntően megélt személyes tapasztalatokra és kisebb mértékben olvasmányaira támaszkodó, 1939-es doktori disszertációból, az ezeket kiegészítő későbbi megjegyzésekből¹⁰ rekonstruálható, miként vélekedett a szöveg (szójáték, rímpár, rigmus, vers) születéséről és a költészet funkciójáról.

Többször leírta és elmondta, hogy emlékezete az anyaméh csöndjéig ér vissza. Emlékezőképessége az éntudat előtti állapotra lát, valamilyen álomvilágra, valamiféle tagolatlan egységre, melynek eredetével maga sem volt tisztában. Várkonyi Nándor, a *Sziríát oszlopainak szerzője* emlékezett rá, hogy amikor az 1930-as évek közepén, második felében megkérte az egyetemi hallgató költőt, fordítsa le német és francia fordítás alapján a Gilgames-éneket, kiderült, hogy Weöres Sándor jól ismeri Egyiptom kultúráját és valóságát, jártas az ind Pancsatantrákban és egyéb szanszkrit iratokban, s amikor Babilon kultúrájához érve új anyaggal találkozott, könnyen „rekonstruálta az egész vízözönkori világot, személyes ismeretséget kötött az istenek és hősök seregével, kívülről tudta történetüket, fejükkal gondolkozott, lelkükkel érzett. [...] A benne lévő ösköltő találkozott az ösköltészettel”.¹¹

Weöres Sándor ezek szerint emlékezetében őrizte a születése előtti időket, nem egyszerűen befogadta a legrégebbi korok gondolkodás-, szokás- és

natban éllt. A munka idején havonta egyszer egy délutánt töltöttünk Weöres Sándornál, ahol óhatatlanul szó esett az irodalomról és a műfordításról. Ha valahol nem jelölöm külön a forrást, akkor az ezekben a beszélgetésekben elhangzott megjegyzéseit elevenítem fel.
11 Bata i.m. 14–16.

A Baumgarten Ferenc irodalmi alapítványból osztották ki az 1935. évi díjakat és jutalmakat. Képünk az 1000–3000 pengővel jutalmazott írókat és tudósokat ábrázolja. Balról jobbra: Barta János, Halász Gábor dr, József Attila, Nagy Lajos, Telekes Béla, Szerb Antal dr, Weöres Sándor, Füst Milán és Karinthy Frigyes.

*Baumgarten-díjkiosztás, Barta János, Halász Gábor, József Attila, Nagy Lajos, Telekes Béla, Szerb Antal, Weöres Sándor, Füst Milán, Karinthy Frigyes
Budapest, 1935, Várkonyi Stúdió felvétele (PIM Művészeti és Relikviatár)*

hitvilágát, hanem tökéletesen azonosult is ezzel. Bele tudta helyezni magát távoli korok világába csakúgy, mint később, amikor (a *Rongyszőnyeg*-ciklusban, a *Három veréb hat szemmel* című magán-irodalomtörténetében és a *Psychében*) az éppen aktuális korától és a megélt saját idejétől függetlenül nem csak gondolkozott például az általa teremtett, a XVIII–XIX. század határán élt költőnő fogalmaival, annak asszonyiságával, de megírta életművét, konstruált neki egy külön beszédmodot, melyben keverte a rokokó, a biedermeier és az új század beszéd- és stílusfordulatait.

Emlékezetéből ugyanakkor nem törlődött ki semmi. Nem csak a tudatlan ősegység, az éntudat előtti állapot, az elsajátított és átlényegített kulturális tudás őrződött meg emlékezetében. De emlékezte őrizte az általa írt rigmusokat, szójátékokat, szövegeket és azok írásképét, a megengedő beszéd- és íráshelyzetben használt vagy nem használt szövegtagoló jelek meglétét vagy hiányát. Ugyanígy őrizte emlékezetében az általa fordított verseket is. Felismerte például, hogy ki magyarította valójában a tévedésből az ő nevében megjelent fordításokat, a használt beszédmódból meg tudta mondani, ezt vagy azt a verset valójában ki ültette át magyarra.

Korán tudatosodott benne, hogy alapvetően kétféle költészet létezik. Elemista osztálytársai között akadt egy másik költő, Bognár István, aki számára a költészet (mai fogalmi nyelven) élményrögzítés, hangulat- és énkifejezés volt. „Versei – írta Babitsnak – jóformán érintetlenül tükrözik a nép kedélyvilágát, különös ábrándosságát és világszemléletét.

[...] Mereven elzárkózik érintetlen-önmagában minden kultúra elől [...].” Weöres Sándor ezzel szemben fokozatosan és programosan multiplifikálta az alkotás lírai énjét, „tűzzel-vassal” igyekezett szélesíteni látókörét.¹² Sokkal inkább vagy így összegyűjtött kulturális élményeket, idegen korok és emberek belső világát, gondolkodásuk, érzelmeik és hangulatuk rezdülését, mint az általa megélt életet és megtapasztalt környezetet választotta verstárggyá. És még valamit érvényesített. Korán megtapasztalta a hangok és szavak zenei önértékét a jelölt és jelölő viszonyában rögzült kizárólagosság viszonylagosságát. A vers „nem a szubjektivitás közegében, hanem a nyelv és a költői formák időtlenségében szólal meg”.¹³ Egyre inkább a nyelv zenei karaktere, a zene, az „ad notam”, a zenei formák szó-zenébe átültethetősége foglalkoztatta. Nem csak a második levelében leírt módon kísérletezett a zenei formák átültetésével.

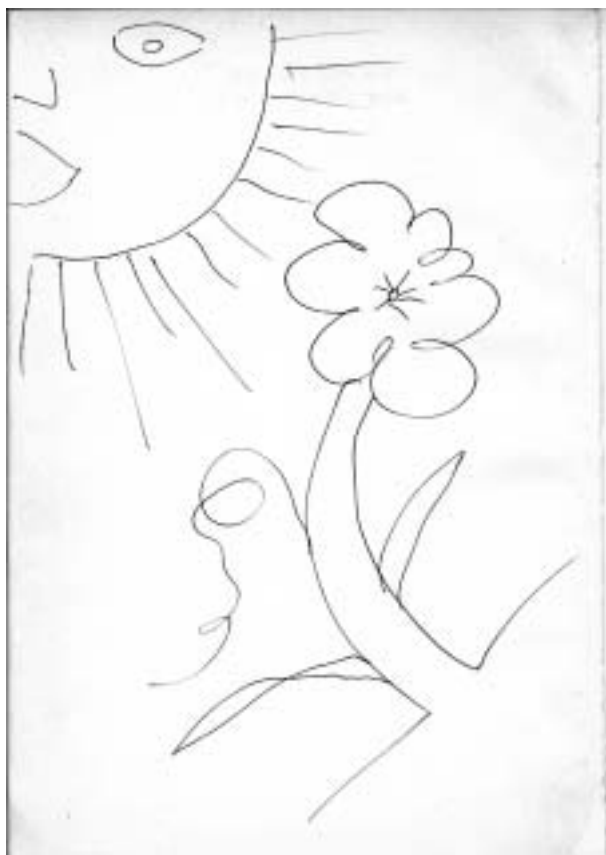
¹² Weöres: *Egybegyűjtött levelek* i.m. I, 192.

¹³ Schein Gábor: *Weöres Sándor*. Elektra Kiadóház, Bp. 2001. 37.

Az 1934-ben, a szombathelyi kórházban, az esti vizit után leírt, addig fejben érlelt vagy ott kipattant *Őszi melódia* című verse, amelyik később *Valse triste* címen vált általánosan ismertté,¹⁴ végül az *Első szimfónia* harmadik tétele lett, a maga rondó formájával a nyarat és a telet kapcsolta össze. E szöveg fogantatása és sorsa jelzi, Weöres Sándor számára a megőrző emlékezet révén állandóan benne élő és bármikor mozgósítható (bármikor előjövő) korábbi szöveg (itt az övé, máshol másé) arra bizonyíték, hogy számára nem a morális, humanista tartalmakat „magában foglaló emlékezet” a meghatározó, hanem „a nyelvben és a versformákban, játékosan elkülönülőve őrzött idő a múlt érvényes létmódja”.¹⁵

Az 1920-as évek legvégén és az 1930-as évek legelején belépett az irodalomba a Nyugat harmadik nemzedéke: Radnóti Miklós, Dsida Jenő, Zelk Zoltán, Vas István, Rónay György, Jékely Zoltán és Weöres Sándor. Weöres a Nyugatban 1932-ben megjelent három versével került be „hivatalosan” ebbe a körbe. A második nemzedéket 1932-ben a Babits

Mihály szerkesztésében megjelent *Új anthológia* című kötet mutatta föl többé-kevésbé azonos ambíciójú költők táboraként. A második nemzedék – Bartalis János, Erdélyi József, Illyés Gyula, az életkora szerint is ide tartozó József Attila, Sárközi György, Szabó Lőrinc – ha nem is egyforma hevülettel –, de hitt a költészet társadalmi szerepében. Illyés például ezidőtájt „jött rá” egyik levele szerint, hogy Magyarországon a költő nem lehet csak költő; ennek mintegy jelzésekként az 1934-ben megjelenő *Válaszban* folytatásokban kezdi majd közölni a *Puszták népét*. A harmadik nemzedék tagjai nem fordultak látványosan külföldi példákhoz. Nem hittek a költészet társadalmi szerepében. Weöres Sándor 1934. október 22-én ezt írta Vas Istvánnak: „[...] a legtömörebb, legkeményebb magyar nyelvet akarom megteremteni és az emberiség jövődjét kitapogatni. Úgy hiszem, szükségszerű dolog, hogy a kultúra rövidesen eltemetődjön, mint Hellasz épületei [...]. A művészet és gondolkodás: betegség; csak ostobaság gyógyíthatja ki belőle az emberiséget.”¹⁶

Weöres Sándor dedikációja és rajza Sipos Lajos feleségének

14 A szöveg metrikai-ritmikai különlegességeit Nagy L. János: *A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében* című munkájában értelmezi. Akadémiai Kiadó, Bp. 2003. 64–66.

15 Schein i.m. 34–35.

16 Weöres: *Egybegyűjtött levelek* i.m. II, 43.